

Fejlődépszichológia

Vázlatok

1. rész

Összeállította: Szentés Erzsébet

*„Az érett felnőtt az egyik legfigyelemreméltóbb termék,
amelyet a társadalom képes létrehozni.
Élő katedrális, sok ember sokévi keze munkája.”*
D.W.Plath

*"A felnövés nagyon sokáig tart.
Nekem is majdnem örökké tartott!"*
Zsebibaba

I. BEVEZETÉS

A fejlődépszichológia a tudományos pszichológia főbb kutatási ágainak egyike, angolul „developmental psychology”, románul „psihologia dezvoltării”. Tárgya az egészséges fejlődés fontosabb kérdéseinek - mint például a személyiségfejlődést meghatározó tényezőknek, a pszichikus fejlődés formáinak, és törvényszerűségeinek, életkori és egyéni sajátosságainak -, és az egyes életkori szakaszok jellemzőinek a bemutatása. Legfontosabb feladata a különböző életkorú személyek életkori sajátosságainak megfigyelése, leírása, összehasonlító elemzése, valamint a fejlődés törvényszerűségeinek feltárása.

A fejlődés...

- fejlődés - változás kapcsolata (látható - kikövetkeztethető, jelentéktelen - jelentős, átmeneti - hosszú távú stb. változások, amelyek nem minden esetben jelentenek fejlődést)
- fejlődés, ha a folyamat **mennyiségi gyarapodás mellett minőségileg újat** hoz létre, az egyszerűbbtől **a bonyolultabb, a differenciáltabb irányába** halad, a **magasabb rendű** és **tökéletesebb szervezettségű** állapot fele

- fejlődésünkben az **állandóság** és a **változás** egyidejű, egymást feltételezik és kiegészítik
- a fejlődés értelmét a **kibontakozás** szó fejezi ki, ami új, magasabb rendű és tökéletesebb szervezettségű állapot felé való haladást jelent (Vajda, 1999)
- az emberi lélek és szellem fejlődése voltaképp az **autonómmá** válás folyamata – pl. mozgásban, tevékenységben, gondolkodásban, világlátásban, önellátásban (Mohás, 2006)

...és a fejlődéspszichológia

- a fejlődéslélektan azt vizsgálja, hogy milyen **törvényszerű jellegzetességeket mutatnak a testi, értelmi, érzelmi és társas változások**
- keresi a többé-kevésbé tipikus élettémákat és **szabályszerűségeket az életfolyamatokban**
- feltárja a befolyásoló tényezőket és magyarázza azokat
- fejlődési funkciókat leír, magyaráz, összehasonlít és előrejelez

„A fejlődéspszichológia a pszichológiának az az ága, amely a fejlődéssel foglalkozik, azzal az úttal, ahogy az ember a megszületéstől felcseperedik, s önmagát ellátni képes felnőtté válik.”
(Bernáth – Solymosi, 1997)

Mivel az egyén számos olyan élethelyzetbe kerül, amelyek alkalmazkodó képességeit próbára teszik, az emberi szervezetet minden időszakban fejlődőképesnek, ez által a fejlődéslélektan tárgyának tekintjük (Roth-Szamosközi M., 2003)

Az élettávtatú változások tanulmányozásának két fő szempontja:

- Az életkorok lélektana - az életkori tulajdonságok tanulmányozása, az életszakaszok szerepének elemzése, és az azok közötti különbségek kimutatása (pl. gyermekkor, serdülőkor, felnőttkor)
- A pszichológiai folyamatok kialakulásának és változásának vizsgálata - az egyes pszichikai folyamatok (pl. gondolkodás, beszéd, erkölcs, érzelmek) érési folyamatát, bonyolódását, plaszticitását tanulmányozza

A kezdetek

Victor, az aveyroni vadfi

- Miért más az, aki társadalomban nő fel?
- Mi a szerepe a neveletésnek, a környezetnek?

A fejlődéslélektan kiindulópontjának tartható az 1800-as években történt esemény, amikor is egy meztelen, piszkos fiú tért be élelmet koldulva egy kunyhóba Franciaország egyik falujában. A fiú hónapokkal korábban még gyökereket ásott ki, négykézláb közlekedett és fára mászott. A környékeliek vadállatként emlegették. Egy kormánytisztviseli vitte haza, ahol megetette és felöltöztette. A fiú számára – aki körülbelül 12 évesnek nézett ki – látszólag ismeretlen és kellemetlen volt ez a civilizált élet. Kényelmetlenül érezte magát az új ruhákban, nem volt hajlandó mást enni, mint nyers burgonyát, magokat és gyökereket. Nem volt képes az emberi beszédre, csak jelentés nélküli üvöltéseket adott ki magából, emellett közömbösnek mutatkozott az emberi beszéd iránt.

Amikor a tisztviselő beszámolója Párizsba ért, hatalmas szenzációt keltett. Az újságokban a gyerek a falu neve alapján „aveyroni vadfiúként” szerepelt. A tudósok reménykedtek abban, ha kellőképpen tanulmányozzák e civilizálatlan lény „beilleszkedését” a társadalomba, akkor az ember természetére és fejlődésére vonatkozó kérdésekre kaphatnak választ. Leginkább arra, mi különböztet meg bennünket az állatoktól, milyenek lennénk, ha az emberi társadalomtól teljesen elzárva nőnénk fel, milyen mértékig vagyunk neveletésünk és tapasztalataink sarjadékai, vagy talán arra is, jellemünk milyen mértékben a velünk született tulajdonságaink kifejeződése.

A vadfi tanulmányozása azonban kis híján zátonyra futott. A fiút először megvizsgáló orvosok értelmi fogyatékossgot állapítottak meg, és azt javasolták, hogy vigyék őt elmeegógyintézetbe. Egy kis ideig ott is volt, amíg egy fiatal orvos, Jean-Marc Itard (1774-1838) vitatni nem kezdte a visszamaradottság diagnózisát. Úgy gondolta, a fiú csak azért tűnik fogyatékosnak, mert a társadalomtól elszigetelve töltött évek nem tették lehetővé, hogy egészséges társas készségei kifejlődjenek. Itard úgy vélte, hogy a vadfi is olyan gyerek volt, akit azért taszítottak el a szülei, mert túl szegények voltak ahhoz, hogy eltartsanak egy újabb gyereket. Ám a vadfiban éppen az volt a figyelemre méltó, hogy magára hagyva életben tudott maradni az aveyroni erdőben.

Itard személyesen vette gondjaiba a fiút. Megszállottan hitt abban, hogy teljes értékű franciává és a civilizált tudás legjavának birtokosává képes őt nevelni. Részletes képzési eljárásokat dolgozott ki, hogy megtanítsa a fiúnak, hogyan osztályozzon tárgyakat, hogyan gondolkozzon és beszéljen. Ez lett volna azon elméletének próbája, miszerint az emberek pszichológiai fejlődését környezetünk határozza meg.

Victornak nevezte el a vadfit, aki először gyorsan fejlődött. Megtanulta egyszerű szükségleteit kifejezni, felismert és le is írt néhány szót. Bár sohasem tanult meg beszélni, sem normális emberi kapcsolatokat kialakítani, mutatott érzelmeket a róla gondoskodó emberek felé. Ötévi megfeszített munka után Itard felhagyott kísérleteivel, mert Victor nem mutatott elegendő előrehaladást, ami kielégítette volna Itard feljebbvalóit. A fiút egy asszonynál helyezték el, s még akkor is aveyroni vadfinak nevezték, amikor 1928-ban meghalt.

A kor legtöbb orvosa és tudósa végül is arra a következtetésre jutott, hogy Victor valóban értelmi fogyatékosnak született. Ezzel szemben egyes mai tudósok úgy vélik, miszerint Itardnak igaza lehetett abban, hogy Victor egészségesnek született, de az elszigeteltség miatt fejlődésében elsatnyult. Mire megtalálták, Victor sok meghatározó évet töltött egyedül. Túl volt már azon az életkoron, amely a normális nyelvsajátítás felső határának tűnik. Mások szerint a vadfi autizmusban szenvedett, abban a mentális állapotban, amelyik nyelvi fogyatékoságban és a másokkal való kapcsolatteremtés képtelenségében nyilvánul meg.

A Victor nevelésére tett kísérlet azért jelentheti a tudományos fejlődéslélektan kezdetét, mert Itard az egyik első olyan tudós volt, aki nemcsak spekulációkba bocsátkozott, hanem gondolatait kísérleti próbának is alávetette.

II. A FEJLŐDÉSPSZICHOLÓGIA ALAPKÉRDÉSEI

1. Folyamatos vagy szakaszos a fejlődés?

- fokozatos növekedés – ld. a szókincs növekedése, ismeretek gyarapodása, érzelmek gazdagodása
- szakaszos átalakulások – ld. mászásról járásra váltás, un. szemmel látható változások, stagnálási idő után hirtelen minőségi változással új és eltérő szakasz

Nézetek:

- a fejlődés szakaszos, azok kezdetén és végén minőségi ugrások figyelhetők meg
- a szakaszok csak látszólagosak, a fejlődés folyamatos
- az emberi élet tanulmányozásához praktikus a szakaszok elkülönítése:
  - utal a változásokra, melyek egy-egy életkort jellemeznek
  - segít megérteni az adott időszakban fontos belső történéseket és akülső hatások szerepét
  - a fejlődési szakaszok, mint életkori sajátosságok

2. Szenzitív periódusok a fejlődésben

- bizonyos állatfajoknál léteznek „minden vagy semmi” jellegű kritikus periódusok (környezeti ingerekre való biológiai készenlét és érzékenység)
- emberi fejlődés esetében olyan időszakok határozhatóak meg, amikor bizonyos fejlemények bekövetkezése optimális lenne, és a környezeti hatások akkor segítenék a leginkább azokat*
  - *pl. ha a gyermek 6-7 éves koráig nem ismeri meg az emberi nyelvet megnő a nyelvelsajátítás kudarcának kockázata

3. Öröklődés vs. környezet

Biológiai adottságainak tökéletlensége miatt volt-e képtelen Victor beszélni és életkorának megfelelő viselkedési formákat tanúsítani, vagy a megfelelő nevelés hiánya miatt?

John Locke – tabula rasa

Jean-Jacques Rousseau – az ember tisztának születik, a modern civilizáció rontja el

- **öröklés:** az egyén veleszületett biológiai képességei, lehetőségei – „természet”
- **környezet:** a társas környezet, elsősorban a család és a közösség egyénre kifejtett hatása – „nevelés”
- a genetikusan öröklött tulajdonságok bonyolult összefüggésrendszert alkotnak a környezeti hatásokkal, valójában csak teoretikusan választhatók külön egymástól (pl. nemi különbségek)
- a fejlődést a természet és a társadalom, az öröklött és a tanult kölcsönhatásában határozhatjuk meg
- annak ellenére is, hogy bizonyos tulajdonságokat, képességeket döntően az egyik vagy másik tényező befolyásolja (pl. testmagasság, olvasás szeretete)
- sőt, a környezeti hiányosságok meggátolhatják bizonyos, a fajra jellemző képességek kifejlődését (pl. a vadfi, aki már nem tudott megtanulni jól beszélni)
- minél fejlettebb egy élőlény, annál nagyobb a tanulás szerepe, s minél tanulékonyabb, annál jobban tud alkalmazkodni a környezetéhez (reaktivitás-adaptivitás)

Kérdések és következtetések a vadon vagy elszigetelten nevelkedő gyermekek esetei kapcsán (pl. nyelvvelajátítás).

A környezet szerepe a fejlődésben

Kultúra

- soktényezős élettér: anyagi és tárgyi (pl. eszközök, épületek, szerszámok), társadalmi gyakorlat (pl. hagyományok, szabályok, szokások, eljárások), nyelv
- Szociológiai tényezők
- a meghatározott szociális közeg és az adott társadalom milyensége (pl. életszínvonal, szülők iskolázottsága, lakáskörülmények, mobilitási esélyek, státusz, devianciák)

Családi hatások

- korai anya-gyerek kapcsolat, a kötődés és minden későbbi szeretetkapcsolat prototipusa
- személyiségformáló hatás
- szociális tanulás – a tapasztalatok, benyomások alapján formálódó viselkedési mechanizmusok

Egyéni különbségek a fejlődésben

Nincs két egyforma ember, testileg és lelkileg mindenki egyedi. Még az egypetéjű, azonos génkészlettel rendelkező ikrek sem azonosak minden tekintetben. Mégis minden ember hasonló, mert ugyanannak a fajnak a tagjai vagyunk, fontos biológiai vagy kulturális jellemzők tekintetében azonosak vagyunk embertársainkkal (a férfiak hasonlítanak egymáshoz, és különböznek a nőktől, vagy például az ausztráliai bennszülöttek jobban hasonlítanak egymásra, mint az eszkimókra).

Amikor a fejlődés természetét kívánjuk megmagyarázni, két, az egyéni különbségekre vonatkozó alapvető kérdést kell megfontolnunk: 1. Miért különböznek az egyének egymástól? 2. Mennyire állandóak ezek az egyéni vonások?

Az egyéni különbségek eredetére vonatkozó kérdés tulajdonképpen a fejlődés forrásaival kapcsolatos kérdés egy másik köntösben: öröklésünk vagy környezetünk következtében különbözünk-e egymástól? Amikor egy baba nyugós, ez azért van-e, mert örökletes hajlama szerint ingerlékeny, vagy mert szülei folyamatosan túlingerlik? Ha egy másik baba szokatlanul kövér, örökletes elhízási hajlam húzódik meg a háttérben, vagy a szülei által neki adott étel túl sok cukrot és zsírt tartalmaz? Jóllehet találekony adatgyűjtési módszereket és hatékony statisztikai eljárásokat vetettek be annak érdekében, hogy az egyének közötti változatosság alapvető forrásait szétválasszák, az elmélet és a tények tekintetében még nincs egyetértés.

Ha az egyéni jellemvonások stabilak, akkor betekintést engedhetnek abba, milyenek lesznek a csecsemők a jövőben. Ha az egyik baba veleszületetten nyugós, talán ingerlékeny gyerek lesz. Ha a másik baba lassú anyagcserét örökölt, talán nagyevő lesz tizenévesként is. Annak meghatározása, hogy milyen mértékben mutatja meg a múlt a jövőt, a fejlődépszichológusok egyik legfontosabb kihívása és feladata.

Annak a gondolatnak, hogy bizonyos egyéni pszichológiai jellemvonásaink viszonylag hosszú időn keresztül állandóak maradnak, nagy intuitív vonzereje van. A szülők gyakran mondják, hogy gyermekük már csecsemőkora óta barátságos, szégyenlős vagy törekvő. Az ilyesfajta stabilitás tudományos igazolása – legalábbis a legfiatalabb életkortól kezdve – nehéznek bizonyult. A probléma lényege az, hogy azok a mutatók, amelyek a csecsemő emlékezetének vagy

kedvességének mérésére megfelelőnek bizonyulnak, egy nyolcéves vagy egy tizenéves azonos vonásainak mércéjéül nem alkalmasak igazán. Talán éppen ezért nem sikerült sok kutatásban alátámasztani a stabil pszichológiai vonások létezésének gondolatát. Az utóbbi években azonban a kutatási módszerek jelentősen finomodtak, ami lehetővé tette, hogy egyes kutatók a pszichológiai jellemzők egyéni eltéréseinek stabilitására utaló adatokat találjanak. Több kutatás is alátámasztja, hogy a 21 hónaposan félnék és bizonytalan gyerekek 12 éves korukban valószínűleg szegénylősek és óvatosak lesznek, és hogy a vizuális információt gyorsan feldolgozó 7 hónaposak 11 éves korukban tesztelve is gyorsabb észlelésűek.

A gyermekek pszichológiai jellemzőinek időbeli stabilitása a genetikai felépítésének tulajdonítható állandó jellemvonásokon túl a környezet stabilitásától is függ. A kutatások az találták, hogy a csecsemőkortól serdülésig csak minimális gondozást nyújtó gyermekotthonokban maradó gyermekek fásultak és alacsony intelligenciájúak. Emellett felnőttként is nagyobb valószínűséggel lesznek értelmi és érzelmi nehézségeik. Ám ha változtatunk ezeknek az embereknek a környezetén – azaz ha külön gondoskodást és ösztönző figyelmet kapnak a gyermekotthon nevelőitől, esetleg családok fogadják be őket –, állapotuk szemmel láthatóan javul, és sokan közülük értelmi szempontból egészséges felnőtté válnak.

A tudományosság kritériumai

Akár egy egyénnel, akár egy csoporttal foglalkoznak, a fejlődépszichológusok – mint minden tudós – kutatásaikban hétköznapi megfigyelésekből és feltevésekből indulnak ki. Ezeket a gondolatokat azután olyan módon kísérik meg tesztelni, hogy mások ellenőrizhessék eljárásaikat és érveléseiket. A gyerekek viselkedésének vizsgálatából levont következtetések megítélésében a pszichológusok négy általános kritériumot használnak: az objektivitás, a megbízhatóság, az érvényesség és a megismételhetőség követelményét.

- **Objektivitás**
  - ideál, amire törekedni kell, előítéletek nem torzíthatják az adatokat
- **Megbízhatóság**
  - egy viselkedés többszöri megfigyelésekor is azonos leírások, azok jellemzése szempontjából pedig egyetértés a független megfigyelőknél
- **Megismételhetőség**
  - az eredeti vizsgálat eljárásai más kutatók által megismételve ugyanahhoz az eredményhez vezetnek
- **Reprezentativitás**
  - a minta jellemzői az egész csoport jellemzőit tükrözik

III. A FEJLŐDÉSRŐL ALKOTOTT NÉZŐPONTOK, FŐBB ELMÉLETEK

Sigmund Freud (1856-1939)

- pszichoszexuálisfejlődés-teória
  - jelentős az emberről alkotott felfogás alakulásában
  - cselekvések, gondolatok, érzelmek mögött tudattalan (vágyak, késztetések) mozgatók
  - tudatos irányítás, a jéghegy csúcsa

  - a kora gyermekkori hatások alapvetőek a személyiség alakulásában, a felnőtt megértésének kulcsa a gyermekkorban van
  - személyiség: id, ego, superego
  - örömeelv – valóságelv (alkalmazkodás, lemondás)
  - énvédő mechanizmusok (pl.ösztöntörekvések elhárítására)
  - az ösztönként két erő működte: életösztön (erosz), halálösztön (thanatosz)
  - a libidó – az életösztön energiája
  - a fejlődés során irányítja az ösztöntörekvések megnyilvánulási formáit
  - nem maga a szexuális ösztön
-
- Freud szerint a szexualitás nem csak a nemzőszervek működését jelöli, hanem olyan aktivitásokat és izgalmakat, amelyeknek jelentős része már gyermekkorban is jelen vannak
  - fejlődési szakaszok meghatározása annak alapján, hogy az ösztönén örömkereső impulzusai milyen testi zóna kielégüléséhez kötődnek (pl.első életévben az öröm elsősorban a szájhoz kötődik, ezért orális szakasz)
  - krízisek vagy megoldatlan konfliktusok megakaszthatják a fejlődést
  - fixáció - ilyenkor a libidó az adott szakaszra jellemző kielégülési formához, tevékenységhez kapcsolódva rögzül
  - személyiségproblémákban, vagy karaktervonásokban, viselkedésmódokban jelenik meg (pl.orális fixáció lehet a dohányzás)
  - a pszichoanalízis ma már az ösztönei által kevésbé determinált lénynek tekinti az embert

Életkor	A pszichoszexuális fejlődési szakaszai
csecsemőkor	orális szakasz: a száj az első erogén zóna, a szopás és a harapás által
kisgyermekkor	anális szakasz: a széklet visszatartása és elengedése, az izomtevékenység feletti uralom
óvodáskor	fallikus szakasz: szexuális kíváncsiság, a nemi élet előfutára, szexuális fantáziáikban az ellenkező nemű szülő szerepel – ödipális konfliktus, érzelmi krízis, rivalizáció és büntudat (oldás azonosulással, a belsővé tett szülőkép, mint felettes én)
kisiskoláskor	latencia: a belső világ, a test helyett a külső kihívások kerülnek előtérbe, a gyerekek a felnőttek által becsült készségek elsajátítására összpontosítanak
serdülőkor	genitális szakasz: a korábbi fejlődési történések, élmények felelevenednek, újrendeződnek, átvezet a felnőtt szexualitás érett fázisába, a személyiség kialakulásának folyamata lezárul

Erik H. Erikson (1902-1994)

- pszichoszociálisfejlődés-elmélet
- továbbgondolja Freud alapvető téziseit
- a hangsúly nem a biológiai tényezőkön (ösztönök), hanem az élet során megtapasztalt környezeti és társas jelenségeken van, amelyek hatnak a személyiség alakulására
- elfogadja az ösztönfejlődés és a tudattalan elvét, de a nagyobb hangsúlyt a tudatos folyamatokra helyezi
- a kultúra nem csak az ösztönkésztetések elhárítására tanít meg, hanem megmutatja az ösztön-kielégítés társadalmilag elfogadott módját is
- a kultúrához történő alkalmazkodás nem csak ösztönkorlátozással történik
- az embert élete során új erőket kialakító kreatív lénynek tartja, aki képes pozitív

változásokra és életének aktív irányítására

- minden életkorban sajátos feladatokkal, elvárásokkal, lehetőségekkel szembesül az egyén
- minden fejlődési szakasz életre hív egy válságot, vagy krízist
- fejlődési krízis általában minden mérföldkő, amelyek életünk új állomásait jelzik, amelyre nincs és nem is lehet előző tapasztalatunk, s amelyre nem készítettek fel bennünket
- a krízisben ható motivációs erők vezetnek el annak megoldásához, amelynek eredménye, "nyeresége" **egy újabb tudás, az identitás újabb eleme, a fejlődés magasabb szintje**
- az identitás mindig személyes erőfeszítést igénylő pszichikus teljesítmény, amely kríziseken keresztül valósul meg
- a fejlődés tehát, szociális viszonyokon keresztül zajlik, sikere az egyes szakaszokban felmerülő sorsproblémák, krízisek megoldásán múlik
- az identitás kialakulása serdülőkorban van, de a fejlődés akkor még nem zárul le, hanem a halálig tartó folyamat
- a serdülőkori krízis megoldása ad a felnőtt élet számára olyan stabil horgonypontokat, amelyek képessé teszik a személyt arra, hogy kész legyen az élet jövőbeli kihívásaival szembenézni

A pszichoszociális fejlődés stádiumai

bölcsesség

gondoskodás

szeretet

hűség

kompetencia

szándék, cél

akarat

remény

8. Időskor	Énintegritás vs. kétségbeesés
7. Felnőttkor (60)	Generativitás vs. stagnálás
6. Fialat felnőttkor (25)	Intimitás vs. izoláció
5. Serdülőkor (12-20)	Identitás vs. szerepkonfúzió
4. Iskoláskor (6-11)	Teljesítmény vs. kisebbség
3. Óvodáskor (3-5)	Kezdeményezés vs. bűntudat
2. Kisgyermekkor (2-3)	Autonómia vs. kétségbeesés
1. Csecsemőkor (1)	Bizalom vs. bizalmatlanság

Ősbizalom a bizalmatlansággal szemben: a remény

- az alapvető bizalom, a szájjal kapcsolatos funkciók és élmények nyomán alakul ki
- a gyermek a „száján keresztül él és szeret”, de a hangsúly nem a belső kín (éhség) megszüntetésén, a megragadáson, bekebelezésen van, hanem azon a rendszeresen ismétlődő társas, **kényelmet és vigasztalást nyújtó kapcsolaton**, ami az anya (vagy gondozó) személyéhez kötődik
- „tekintetbe veszik”, tekintetre méltó
- a csecsemő megtanul **bízni a felnőttekben, megtanul bízni saját testi működésében, végső soron önmagában**
- a bizalom és a bizalmatlanság (óvatosság) optimális aránya pedig a remény forrása
  - Autonómia a szégyennel és kétellyel szemben: az akarat
- a testi fejlődés eredményeként a gyerekek megtanulják ellenőrizni saját testi funkcióikat
- ebben az időszakban **a saját akaraterő gyakorlása és a szülő kontrolljának elfogadása** történik
- a testi funkciók feletti uralom az önkontroll első megnyilvánulása
- az önkontroll az "**én már tudom**" büszkeségének forrása, míg hiánya a gyermek saját tetteit kísérő kételkedését okozza
- az akarat kialakulásának e szakaszában a gyermekek megtanulják a szükségesség elfogadását, céljaiknak megfogalmazását, képességeiknek begyakorlását, a döntés szabadságát

Kezdeményezés a büntudattal szemben: a szándék

- a pszichoszociális fejlődés harmadik szakasza, a kezdeményezés, a hatalom és a felelősség korszaka
- a kezdeményezés - ráépülve az autonómiára - megadja a gyereknek a szándék, törekvés, a tervezés tudását
- a szándék a játékból, fantáziákból, sikeres és kevésbé sikeres próbálkozásokból építkezik
- megtanulja társas kapcsolatainak szabályozását
- szerepjátékokban megélheti a felnőtt világ számára reálisan el nem érhető érzéseit, múlt,

jelen, jövő szándék általi kontinuitását

- ha azonban az önérvényesítés túlzott méreteket ölt (pl. fájdalmat okoz a másinak) és ezért megbüntetik, akkor büntudatot fog érezni

Teljesítőkéesség a kisebbrendűséggel szemben: a hatékonyság (kompetencia)

- az iskolai lét révén kialakul a teljesítőkéesség
- a gyermek megismeri **a kitartás és a szorgalom** mibenlétét és jutalmát
- kisebbrendűség olyan helyzetekben alakul ki, amikor nem tud megbirkózni a vállalt, vagy ráosztott feladatokkal
- **a hatékonyság, a „tudó”-érzése** ebben a fejlődési szakaszban alakul ki
- ezek megtapasztalása és élménye készítik fel a gyermeket arra, hogy a jövőben elérje a munkához értés, a munkához való hozzáállás képességét, anélkül, hogy kisebbrendűnek érezné magát

Identitás a szerepdiffúzióval szemben: a hűség

- szakítás a gyermeki léttel, **nehéz átmenet** a gyermekkor és felnőttkor között
- a szülőkről való leválás kezdeti ambivalenciáját fokozatosan váltja fel a saját személyi azonosság kimunkálása
- olyan, jövőre vonatkozó **döntések, választások** meghozatala, amelyek életreszóló horgonypontokat jelentenek
- a krízis sikeres megoldása során a serdülő képes lesz korábban megszerzett identitáselemeinek szintézisére, s képes ezt összhangba hozni azzal a képpel, ahogyan mások látják őt
- az eredmény: hűség, csoporthoz, szimbolikus értékekhez, a személyes jövő megvalósíthatóságába vetett bizakodáshoz

Intimitás az izolációval szemben: a szeretet

- a fiatal felnőttek intim, baráti és társasági kapcsolatokat keresnek
- felkészülnek arra, hogy képesek legyenek **elkötelezettségeik teljesítésére**, akkor is, ha azok áldozatokkal járnak
- az intimitás igénye és képessége feltétele annak, hogy életükben először képesek

legyenek egy szeretett partnerrel teljes odaadással, feloldódással járó **kapcsolatra, és családalapításra, az én-vesztés szorongása nélkül**

- az izoláció, a kapcsolatok elkerülése (falak vagy sorozatban felszínes kapcsolatok) - a személy képtelen intim kapcsolatba bevonódni az én-vesztés fenyegető élménye nélkül

Alkotóképesség a stagnálással szemben: a gondoskodás

- az alkotóképesség fő formái
- az **új generáció** megalapítása és felnevelése
- megtanítása mindarra, amit fontosnak tartunk, átadni azt a tudást, ami feltétele kultúrák túlélésének
- az alkotóképesség tágabb értelemben gondoskodás mindannak a technikai és szellemi **értéknek az átörökítéséről**, amelyek a felnövekvő generáció számára a jövőbe vetett hit alapjai
- annak megélése, hogy szükség van ránk, szerepünk, jelentésünk van a világban
- a fejlődési krízis megoldatlansága a stagnálás "én szikkasztó" élménye, üresség, céltalanság érzése

Én-integritás a kétségbeeséssel szemben: a bölcsesség

- a pszichoszociális fejlődés utolsó, legmagasabb foka az integritás elérése
- egyfajta számvetés döntésekről, sikerekről, kudarcokról, azzal az élménnyel, hogy **az élet egyedi és megismételhetetlen, annak mégis sajátos rendje és jelentése van egy nagyobb rendszeren belül**
- a materiális, s egyben a transzcendens világ alkotórészeként megélni saját létezését
- ellenoldala a kétségbeesés, a létezés csupaszsága, a halálfélelem: nincs már idő az újrakezdésre, az integritás új útjának kimunkálására
- az integritás a bölcsesség én-minősége, az az életstílus amelyet a teljesség érzése kísér, s amely megvéd a befejezettség bénító érzésétől

„A megismerés kíváncsisága, folytonos keresésre, kutatásra ösztönöz bennünket, s a világ egy-egy újabb "darabkájának" megértése azzal az élménnyel jutalmaz, hogy otthon vagyunk a világban, a miénk.

E kereső-kutató aktivitás önmagunkra is irányul. A "Ki vagyok én a világban?" kérdés néha lázadó elégedetlensége, a megújulás vágya vagy életünk szomorú eseményei egyaránt arra készítetnek, hogy újabb válaszokat keressünk, hogy ezzel helyünket, szerepünket, jelentésünket is újrafogalmazzuk abban a világban, amit a magunkénak tartunk.”

Révész György

Jean Piaget (1896-1980)

- a kognitív fejlődés elmélete
- értelmi érés meghatározott sorrendű szakaszokban
- a gyermek értelmi képességeinek mássága, sajátos gyermeki szerveződése
- a fejlődés folyamán kialakuló új kognitív struktúrák az azonos életkorú gyerekeknél mindig ugyanazokat a gondolkodási formákat hozzák létre

- alkalmazkodás az állandóan változó környezethez:
- asszimiláció (a tapasztalat beépül a már meglévő ismeretrendszerbe), séma
- akkomodáció (viselkedés átalakítása az új helyzetnek megfelelően)
- az egyensúly újra és újra megbomlik, a környezet változása, vagy a szervezet érése révén → az adaptáció maga a fejlődési folyamat

Az értelmi fejlődés szakaszai

- szenzomotoros intelligencia – érzékszervi-mozgásos periódus
- művelet előtti kor – a gyermek még nem képes a logikai gondolkodáshoz szükséges műveletek használatára
- konkrét műveletek kora – a legtöbben már képesek fejben, képzetek segítségével műveleteket elvégezni, de ezek még cselekvésekhez kötődnek
- formális műveletek kora – tisztán szimbolikus fogalmak használata, absztrakciók, összefüggések, kombinációk, hipotézisek használata

1. szenzomotoros – érzékszervi-mozgásos periódus

- az érzékelés és mozgás összerendezése
- önmaga, mások és a külvilág összefüggéseinek megértése
- tárgyállandóság kialakulása: a tárgy akkor is létezik, ha az nem hozzáférhető az érzékszervek számára

2. preoperacionális – a gyermek még nem képes a logikai gondolkodáshoz szükséges valódi műveletek használatára

- szimbólumok használata : kép és szó, belső kép és szemléletvezérlésű intuitív gondolkodás
- egocentrizmus: képtelen elszakadni a saját nézőpontjától

- centrálás: egyetlen szempont figyelembe vétele az osztályozásnál
  - a világkép jellemzői: animizmus, artificializmus, finalizmus, mágikus gondolkodás
3. konkrét műveletek kora – a legtöbben már képesek fejben, képzetek segítségével műveleteket elvégezni, de ezek még cselekvésekhez kötődnek
- képes fejben, képzetek segítségével műveleteket elvégezni
  - problémát konkrét tapasztalatok általánosításával old meg
  - decentralálás: több szempontot figyelembe vesz az osztályozásnál
  - csökken az egocentrizmus, szabályjátékok megjelenése
4. formális műveletek kora – tisztán szimbolikus fogalmak, absztrakciók, összefüggések, kombinációk, hipotézisek használata
- „fejben” általánosít, hipotéziseket alkot és azokat ellenőrzi
  - logikai kapcsolat módszeresen végiggondol és ellenőriz, összefüggéseket megért, lehetőségeket számba vesz
  - tervszerű problémamegoldás, mentális manipuláció

Piaget-kísérletek

- az emberi gondolkodás fejlődését vizsgálja
- a módszer lényege, hogy klinikai beszélgetések során gyermekeket állítanak azonos problémahelyzetek elé
- a problémamegoldásokon keresztül bizonyítják a gondolkodás fejlődésének életkor összefüggésének tényét

Összefoglaló táblázat

Életkor (év)	Életkori szakasz	Piaget	Freud	Erikson
0-1	csecsemőkor	szenzomotoros intelligencia	orális szakasz	alapvető bizalom vs. bizalmatlanság
1-2	kisgyerekkor	műveletek előtti kor	anális szakasz	önállóság vs. szégyen és kétely
2-3			fallikus szakasz	kezdeményezés vs. büntudat
3-6	óvodáskor			
6-12	kisiskoláskor	konkrét műveletek kora	latencia kora	teljesítmény vs. kisebbség, csökkentértékűség
12-19	serdülőkor	formális műveletek kora	genitális szakasz	identitás vs. szerepzavar
19-35	fiatal felnőttkor			bensőségesség vs. elszigetelődés
35-60	középső felnőttkor			alkotóképesség vs. megrekedés
60 felett	késő felnőttkor			integritás, énteljeség vs. kétségbeesés

„Ma már inkább azt gondoljuk, hogy a baba gondolkodása a legbriliánsabb tudósokéhoz hasonlítható.”

Alison Gopnik

Lawrence Kohlberg (1927-1987)

- erkölcsi fejlődés elmélete (theory of stages of moral development)
- erkölcsi dilemmákat tartalmazó történeteket olvasott, és azokkal kapcsolatosan kérdéseket tett fel
- a válaszokat kategóriákba sorolta, és ezekből alakította ki a szakaszokat (3 hierarchikus szint, 6 szakasz)

A Heinz-dilemma

„Valahol Európában egy asszony rákban haldoklott. Egy gyógyszer, amelyet nem sokkal korábban fedezett fel egy ugyanabban a városban élő gyógyszerész, esetleg megmenthette volna az életét. A gyógyszerész 2000 dollárért árulta a szert, tízszer annyiért, amennyibe az előállításuk került. A beteg asszony férje, Heinz mindenkit felkeresett, akit csak ismert, hogy pénzt kérjen kölcsön, de az orvosság árának csak a felét tudta összegyűjteni. Megmondta a gyógyszerésznek, hogy a felesége haldoklik, és arra kérte, adja olcsóbban az orvosságot, vagy tegye lehetővé, hogy később fizesse ki az árát. A gyógyszerész azonban nemet mondott. A férj elkeseredésében betört a gyógyszerész üzletébe, hogy elloplja az orvosságot a feleségének. Szabad volt-e ezt tennie? Miért?” (Kohlberg, 1969)

I. Prekonvencionális szint

1. szakasz: heteronóm erkölcsiség, egocentrikus nézőpont

- óvodáskor vége, iskoláskor kezdete
- nem ismerik fel, hogy mások érdekei különbözhetnek a sajátjuktól
- ítéleteiket a cselekedetek objektív eredményeire alapozzák
- a szabályokat a büntetés elkerülése végett tartják be
- „Heinznek nem szabad ellopnia az orvosságot, mert börtönbe csukják.”

I. Prekonvencionális szint

2. szakasz: individualisztikus, instrumentális erkölcsiség

- 8 éves kor körül

- még egocentrikus nézőpontot képviselnek, de felismerik, hogy másoknak más nézőpontjaik vannak
- csere-elv: az igazságosságot csererendszernek tekintik (annyit adj, amennyit kapsz)
- a szabályokat a saját szükségletek, érdekek végett tartják be
- instrumentális, mert aki ebben a szakaszban van elfogadhatónak tartja mások saját célra való kihasználását
- „Heinz ellophatja a gyógyszert, mert ő is lehet rákos valamikor, és akkor neki is szüksége lehet rá, hogy valaki ellopja számára az orvosságot.”
- itt már erős külső felügyelet nélkül is feltalálják magukat, a gyerekek eldöntik, mi a jó vagy rossz (jó esetben a „segítek, ha segítesz” elv alapján)

II. Konvencionális szint

3. szakasz: jogyerek-erkölcsiség, személyközi igazodás

- 10-11 évesen
- a közös egyezségeket és érzéseket fontosabbnak tartják, mint az önérdeket
- jogyerek-erkölcs, mert annak aki ebben a szakaszban van, erkölcsösnek lenni = megfelelni a család, a tanárok és más fontos személyek elvárásainak
- a szabályokat azért tartják be, mert igényük van arra, hogy jók legyenek saját maguk és mások szerint is
- „Ha én lennék Heinz, ellopnám az orvosságot a feleségemnek. A szeretet nagyon fontos, nem mérhető pénzben.”
- az egyén indítékainak figyelembevétele
- a kölcsönösség erkölcsi szabályával megegyező szakasz („bánj úgy másokkal, ahogy szeretnéd, hogy veled bánjanak”)

II. Konvencionális szint

4. szakasz: a társadalom rendszerére hivatkozó erkölcs

- serdülőkorban kezd megjelenni, de csak a huszas évek közepén válik kiforrottá
- feltétele a formális műveleti gondolkodásra való képesség, a valóság minden tényezőjének figyelembevétele, ami fontos a morális döntés szempontjából

- a hangsúly a személyek közötti kapcsolatról áttevődik az egyén-csoport kapcsolatra
- törvény és rend: aki itt tart, elismeri a társadalom legitim hatalmát, kötelezettségüknek érzik, hogy elfogadják az érvényes normákat, törvényeket
- erkölcsös a viselkedés, ha fenntartja a társadalmi rendet
- a szabályokat a lelkiismeret, a kötelezettségek teljesítése végett tartják be (a büntudat elkerülése miatt)

III. Posztkonvencionális, elvi szint

5. szint: az emberi jogok és a társadalmi jólét erkölce

- felnőttkorban
- megkívánja a helyes és helytelen elvontabb elveinek figyelembevételét is
- aki itt tart elfogadja és értékeli a társadalmi rendet, de nem ragaszkodik változatlan formában való fenntartásához
- nyitott a demokratikus változtatásra, keresi a társadalmi szerződés jobbá tételének lehetőségét
- a szabályokat a jó, a többség javának szolgálata végett tartják be, valamint önbecsülésük megőrzése miatt

III. Posztkonvencionális, elvi szint

6. szint: egyetemes etikai elvekhez ragaszkodó erkölcs

- ide akkor érkezik az ember, amikor morális ítéleteit olyan egyetemes etikai elvek alapján hozza meg, amelyek a valóságos társadalom szabályai fölött állnak
- ilyen egyetemes elv, eszme: az emberi élet mindenek felett álló érték, és semmilyen körülmények között nem lehet senkit megfosztani tőle / az egyéni méltóság tisztelete / a legjobb életminőség elve
- a törvényeket is ezek alapján ítélik meg, és alapelveik szerint cselekednek
- a szabályokat azért tartják be, mert hisznek az egyetemes erkölcsi alapelvek érvényességében, személyes elkötelezettséget éreznek ezek iránt (az önvád elkerülése végett)

Részlet egy négy éves kislánnyal készült interjúból:

- Láttad mi történt?
- Igen. Játszottak, és John nagyot ütött Bobra.
- Szabad ilyet csinálni?
- Csak úgy, hogy ne fájjon.
- Van erre szabály?
- Igen.
- Mi a szabály?
- Nem szabad nagyot ütni.
- És mi lenne, ha nem lenne szabály? Akkor lehetne nagyot ütni a másokra?
- Nem
- És miért nem?
- Mert akkor fájna neki és sírna.

Összegezve a három hierarchikus szint, hat szakasz

I. Prekonvencionális szint

1. szakasz: heteronóm erkölcsiség, egocentrikus nézőpont

2. szakasz: instrumentális erkölcsiség, csere-elv

II. Konvencionális szint

3. szakasz: jógyerek-erkölcsiség, személyközi igazodás

4. szakasz: a társadalom rendszerére hivatkozó erkölcs (törvény és rend)

III. Posztkonvencionális, elvi szint

5. szint: emberi jogok és társadalmi jólét erkölcsé

6. szint: egyetemes etikai elvekhez ragaszkodó erkölcs

Bibliografie

Birch, A.(2000): Psihologia dezvoltării din primul an de viață până în perioada adultă, Ed. Technică, București

Cole, M., Cole, S. R. (2001): Fejlődéslélektan, Osiris, Budapest

Mérei F., Binét Á. (1997): Gyermeklélektan, Gondolat, Budapest

Roth-Szamosközi M. (2003): Bevezetés a fejlődéslélektanba. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Roth M.– Vincze A.E. (2010): Bevezetés a fejlődéslélektanba, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Vajda Zs. (1999): A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest

Tinca C. (2009): Psihologia vârștelor, Polirom

Winnicott, D. (2000): Kisgyermek, család, külvilág, Budapest, Animula

Atkinson, R.L. (1996): Pszichológia, Osiris, Budapest

Kalmár M. (1994): Fejlődésszichológia I-II. Szöveggyűjtemény. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Kárpáti A. (2001): Firkák, formák, figurák. A vizuális nyelv fejlődése a kisgyermekkortól a serdülőkorig. Dialóg Campus Kiadó, Budapest

Levitov N.D. (1963) Psihologia copilului și psihologia pedagogică, Editura Didactică și Pedagogică, București

Vajda Zs. (2000): Nevelés, pszichológia, kultúra, Dinasztia, Budapest

Verza, E. (1993): Psihologia vârștelor, Ed. Hyperion, București

Tinca C. (2005): Psihologia copilului, Polirom

Tinca C. (2005): Psihologia adolescentului și adultului, Polirom